

Diana Pungeršič z
Mojco Kumerdej

Foto: Amadeja Smrekar

Pungeršič: Vsaka vaša knjiga doslej je razburkala domačo literarno sceno.

Po eni strani zaradi perečih tematik, ki se jih lotevate, po drugi zaradi intenzivnosti vaše pisave. Večkrat ste že poudarili, da v procesu pisanja niste preračunljivi, da nimate v mislih učinka na bralca. Pa vendar, vas je izjemen odziv na *Kronosovo žetev* presenetil ali ste vedeli, da pišete epohalno delo?

Kumerdej: Pri *Kronosovi žetvi* sem se še kako zavedala velikosti podviga.

Zanimajo me vsebine, najsi bodo intimne ali družbene, ki jih prepoznam kot civilizacijsko ključne. Včasih sprva ne vem, zakaj me določena tema obsede, in med pisanjem *Kronosove žetve* me je ta nenavadni občutek dolgo spremljal. Nisem dvomila o pomembnosti teme, tudi pisava se je začela hitro fluidno razporejati v prave lege glede na like, zgodovinski kontekst in mojo namero, da napišem sodoben roman, a kljub temu sem se zlasti na začetku spraševala, zakaj me ta tema tako močno drži v primežu. Zelo me je bilo strah, dvomila sem, ali mi bo strukturo z vsemi niansami uspelo izpeljati. Toda notranji občutek mi je ves čas govoril, da je to, kar počnem, absolutno točno, in želja, morda boljše obsesija, je bila močnejša od dvomov in strahov, ki so sicer koristen in učinkovit del procesa. Med pisanjem sem se zaprla in si zgradila ustvarjalno utrdbo, znotraj katere sem se v izolaciji ubadala s formalnimi in vsebinskimi

dilemami. Vse do trenutka, ko je bil roman končan, pri testnih bralcih pisanja nisem preverjala, prva bralca sta bila tako urednik Mitja Čander in izvršna urednica Špela Pavlič.

Pungeršič: In njun odziv?

Kumerdej: Bila sta navdušena. A že pred tem sem želela, da roman prebere ta zgodovinar dr. Sašo Jerše, strokovnjak za novi vek, in dr. Klemen Jelinič Boeta, ki je največji poznavalec judovstva pri nas. Zakaj so judovske vsebine na tak ali drugačen prisotne v vseh mojih knjigah, ne vem, je pa res, da sem se v okviru filozofije s tem dosti ukvarjala ...

Pungeršič: Judje so podobno kot luteranstvo pri nas razmeroma obrobna tema. Kako ste vi prepoznali, da je čas protireformacije tako ključen pri oblikovanju identitete slovenskega naroda? Bili ste na rezidenci v Kremssu ...

Kumerdej: Ideja za roman se mi je utrnila septembra 2008 na enomesečni pisateljski rezidenci v spodnji Avstriji, v Kremssu, kamor sem prispela

naravnost iz Linza, s festivala sodobne intermedijske umetnosti Ars electronica. V Steinu, starem delu Kremsa, ki ima veliko renesančne arhitekture, so v radiju enega kilometra locirani poslopje za umetniške rezidence, galerija sodobne umetnosti, zdravstvene klinike, pokopališče, cerkve, vinske kleti in najstrožji avstrijski zapor – celoten človeški univerzum, torej. V Steinu sem se znašla v vmesnem prostoru med sodobnostjo in preteklostjo. Sama namreč različnih svetov ne ločujem, dejansko gre za en sam univerzum, katerega posamični deli se nenehno spodvijajo, prehajajo drug v drugega in se prepletajo. Vame se je naselil nenavaden občutek, da tisti prostor od nekod poznam. Bil mi je v tako velik navdih, da sem tam dobila tudi idejo za kratko zgodbo *Ženska z volkom*, ki je postavljena v visoki paleolitik, a sem jezik zanjo iznašla šele sedem let kasneje.

Tedaj sem se ukvarjala s *Temno snovjo*, vendar sem na rezidenci zelo malo napisala. Ogromno sem pohajala naokoli in medtem so se mi odpirali različni časovni registri. Tako se mi je med vožnjo z ladjo po Donavi do znamenitega benediktinskega samostana v Melku zdelo, kot da se premikam po wagnerjanski pokrajini in Eddi.

Po izidu *Temne snovi* mi je bilo jasno, da je po dveh zaporednih zbirkah kratke proze čas za roman. Kako leto po izidu sem začela zbirati gradivo in se potapljati v omenjeno zgodovinsko obdobje, sočasno pa je pisanje dobesedno bruhalo iz mene. Vedela sem, da bo roman postavljen v 16. stoletje, da bo tedanji slovenski prostor osišče tedanjega sublunarnega in nadlunarnega sveta, in pa da to ne bo zgodovinski, ampak sodoben roman, ki bo skozi partikularno dogajanje razprl vsebine in mehanizme, ki se na različne načine pojavljajo v različnih zgodovinskih obdobjih.

Med raziskavo teme se mi je postopoma začela oblikovati in me vse bolj vznemirjati podoba, ki je bila zelo drugačna od mojega dotedanjega površnega poznavanja novega veka pri nas. Ugotovila sem, da je to obdobje ena ključnih prelomnic tega prostora, in sicer zato, ker je v kolektivni zavesti potlačena, slabo reflektirana in popačena, pa četudi sem naletela na nekaj temeljitih slovenskih zgodovinskih študij. Roman je sicer fikcija, a obenem sem želela, da je kar zadeva zgodovinska dejstva točen, predvsem pa sem hotela ujeti tedanjega duha. In ko mi je Sašo Jerše dejal: Mojca, tvoje 16. stoletje je tudi moje 16. stoletje, sem bila povsem pomirjena.

Pungeršič: Torej so stvari res bolj potekale na nezavedni ravni? In niste imeli v mislih 500-letnice reformacije, namreč marketinško se izid zdi izjemno domišljen ...

Kumerdej: To vprašanje mi je lani novembra zastavila tudi navdušena publika v berlinskem Helmut Pohren-Hartmann salonu, kjer sem na povabilo društva Periskop in DSP predstavila odlomke iz romana, ki jih je v nemščino prevedel Erwin Köstler. Ne, nisem vedela, da je leta 2017 500-letnica reformacije, ta podatek sem zasledila šele pol leta pred oddajo rokopisa ... (*smeh*). V pisanje literature se ne podajam iz preračunljivosti, ampak iz notranjih porivov. Vem pa, da včasih lahko prepoznam duha časa, saj se v umetnosti nenehno prepletajo nezavedni in zavedni procesi.

Pungeršič: Torej je vaše pisanje vendarle odziv na čas in prostor?

Kumerdej: Zagotovo, a ne le na čas in prostor v ožjem pomenu. Z leti me vse bolj zanima prehajanje skozi različne časovnosti in prostore, s katerimi lahko govorim tudi o sodobnosti, in to skozi mnogo večji plan, kot pa če bi se tematsko omejila zgolj na sedanjost. Prestavljanje, obračanje perspektiv ter zoomiranje so del moje metode, ki sem jo delno prevzela iz uprizoritvenih umetnosti ter kinematografije. Gre za to, katera mesta v dogajanju izpostavim in osvetlim in katera namerno zasenčim. Prav zato se mi zdi stavek, da so vse zgodbe že povedane, napačen in impotenten. Nobene zgodbe ni mogoče povedati v celoti, zato jih človeštvo znova in znova ponavlja, ne nazadnje je bil prav to model oralne kulture, v kateri so iste mite pripovedovali z vsakič rahlo drugačnimi vsebinskimi poudarki in interpretacijami. Kajti s spremembo perspektive je mogoče isto zgodbo oziroma motiv razpreti na povsem nov in svež način.

Poleg tega ne pripadam le temu času in prostoru, v katerem živim, ampak mnogo širšemu prostor-času. Pred leti sem se pogovarjala z režiserjem Michaelom Madsenom, ki se je v dokumentarcu *Into Eternity* lotil gradnje odlagališča visoko radioaktivnih odpadkov v Onkalu na meji med Finsko in Švedsko, ki naj bi ostalo nedotaknjeno 100.000 let, kolikor je potrebnih za razpad radioaktivnih snovi. 100.000 let je nepredstavljivo obdobje. Povprečna življenjska doba civilizacije je 5000 let, pred 100.000 leti so živeli neandertalci, predniki sodobnega človeka so v Evropo prišli pred 45.000 leti ... Ali je res mogoče, da bi smrtno nevarni odpadki ostali nedotaknjeni 100.000 let? Je res mogoče zgraditi odlagališče, ki bi kljubovalo naravnim in človeškim katastrofam? Ali bo človeštvo čez 100.000 sploh še obstajalo, in če, kakšni bodo postljudje prihodnosti? In ker ni zagotovila, da bo ohranjena kontinuiteta s sedanjostjo, s kakšnim simbolnim jezikom bi bilo etično opozoriti zanamce na nevarnost tega kraja in zaježiti njihovo radovednost, ki je gonilo ne le človeške rase, ampak tudi mnogih drugih živih bitij?

Pungeršič: V ozadju vašega ustvarjanja se čuti vaša izjemna zavzetost za svet. V pisanju se zelo intenzivno opredeljujete do stvari. Se istovetite kot angažirana pisateljica?

Kumerdej: Moj odnos do sveta je intenziven in kar imenujete angažiranost, je vame vpisano tako močno, da tega ne prepoznavam kot posebno lastnost. Svet v temelju doživljam kot krivičen, vanj se rojevamo z različnimi duhovnimi, telesnimi in eksistenčnimi predispozicijami, in to v boljša, slabša ali zelo slaba okolja. Vendar se mi pesimizem ne zdi etično sprejemljiva pozicija, kar nemalokrat povem tudi v navezavi na *Kronosovo žetev*. V štirih stoletjih se je na zahodu ogromno spremenilo, med drugim se je zaradi razvoja znanosti in medicine podaljšala življenjska doba, spremenil se je tudi položaj žensk, ki so v renesansi morale imeti izjemno srečo, da so bile deležne sploh kakršne koli izobrazbe. Prav z iznajdbo tiska v novem veku se je namreč začela vednost popularizirati, in to ne le s knjigami, ampak tudi z notnimi zapisi.

Pungeršič: Večkrat ste že razlagali o potencialno hitrejšem in bohotnejšem razvoju slovenske kulture in jezika, če luteranski deželni stanovi ne bi ukrivili hrbtenice in pokleknili pred katoliško habsburško oblastjo.

Kumerdej: Težko sodim, kolikšna je bila dejanska možnost za obstoj nekakšne konfederalne oblastne strukture, ki bi luteranskim deželnim stanovom zagotavljala tudi versko avtonomijo oziroma pravico do verske izbire, kajti habsburška oblast je bila katoliška, močan vpliv pa sta imeli tudi oglejska in salzburška patriarhija. Vendar menim, da v kolektivno zavest tega prostora ni zares vpisano, kako zelo pomemben podvig je na naših tleh izvedlo luteranstvo. In da so posamezniki s pisanjem in tiskanjem luteranskih knjig, kar je bilo v duhu tedanjega časa, tvegali življenja. Če pa bi deželnim stanovom vendarle uspelo ohraniti pravico do verske izbire in bi se luteranstvo pri nas v večji meri ohranilo, kar bi bilo zaradi geostrateških in političnih okoliščin sicer težko izvedljivo, pa bi to, predvidevam, pospešilo razvoj jezika.

Pungeršič: Vaš roman je gotovo pomemben prispevek k dvigu zavesti o obstoju in tradiciji različnih verskih ločin in tudi staroverstva pri nas. Danes se sicer v Evropi rado izpostavlja le krščanske temelje. Se je na knjigo odzval tudi kdo od predstavnikov Rimskokatoliške ali Evangeličanske cerkve?

Kumerdej: Zgodovina človeštva je zgodovina migracij in s tem medkulturnih okužb, kar je opazno v simbolih, materialni kulturi, religiji, znanosti, svetovnih nazorih, umetnosti, kulinariki ... Današnji slovenski prostor je bil dinamičen in naseljen dolgo pred pojavom slovenstva in krščanstva. V Divjih babah je bila najdena najstarejša piščal na svetu, ki datira v obdobje pred 60.000 leti in pripada neandertalcem. Staroverstvo, kot o tem piše Pavel Medvešček v knjigi *Iz nevidne strani neba*, se je pod površino krščanstva ohranilo malone do danes. Temelji Evrope so torej poganski, krščanski, pa tudi judovski, na Iberijskem polotoku in Balkanu so od srednjega veka živeli muslimani, poleg tega ne gre pozabiti bogumilov in katarov, zlasti pa, da je Evropa od razsvetljenstva tudi ateistična. Zato pogosto poudarjam, da lahko samo v sekularni državi sobivajo različni svetovnonazorski koncepti.

Odzivov predstavnikov Rimskokatoliške in Evangeličanske cerkve nisem prejela, sem pa dobila zelo pozitivna komentarja pripadnika Jehovovih prič, ki je tudi knjižničar, in pripadnika Adventistične cerkve, ki je pred meseci pristopil k meni in mi čestital. Strinjala sta se, da v romanu razpiram prave zgodovinske in etične vsebine, ki od bralca zahtevajo osebno opredelitev.

Pungersič: Je sploh mogoče predvideti, kako bi luteranstvo (pre)oblikovalo naš narodni značaj?

Kumerdej: Do opredeljevanja narodnega značaja sem zadržana, saj se je težko izogniti stereotipom in posploševanju, pa četudi so določeni memi v določenih skupnostih pogostejši. Ampak naj ob tem izpostavim eno od ključnih razlik med katolištvom in protestantizmom ter s tem posameznikov odnos do avtoritete in oblasti, kar je vključeno tudi v roman: medtem ko je katolištvo izrazito hierarhično in je mandat za interpretacijo Resnice podeljen cerkvenim predstavnikom, je protestantizem osnovan na *sola scripturi*, torej na posameznikovem prizadevanju, da sam najde Resnico v *Svetem pismu*.

Pungersič: Vselej vas zanimajo prelomnice oziroma situacije, v katerih so na preizkušnji posameznikova etična načela. Je pisanje za vas notranje očiščenje?

Kumerdej: Pisanje proze zahteva psihofizično kondicijo in pomeni tudi avtoričino soočenje s sabo. V zelo intenzivnih miselnih procesih se

namreč začne ustvarjati mreža, v kateri se ideje in podatki med seboj tako hitro povezujejo in preskakujejo, da tega procesa ni mogoče zavestno nadzorovati, v to mrežo pa se nenadejano ujamejo tudi elementi, v katerih se avtorica lahko prepozna, pa četudi delujejo kot zoprni tujki. Med zelo intenzivnim kreativnim procesom imam občutek, da se zgostim v eno samo točko in pulziram med enim in vsem, pri čemer se odvijajo izjemno hitre, izvirne miselne in formalne povezave.

Pungeršič: Zdaj samozavestno in prepričljivo govorite s pozicije umetnice, ki se polno zaveda svojega poslanstva. Če se vrneva na začetek vaše literarne poti, vidimo, da ste prvenec izdali relativno pozno, pri šestintridesetih letih. Kako se je zgodil vaš pisateljski (po)klic in prehod iz publicistike k literaturi?

Kumerdej: Da bom pisala, sem vedela, preden sem znala pisati. Še pred vstopom v šolo sem imela zveščič, v katerega sem "zapisovala" nekakšne vijuge. To seveda ni bil znakovni sistem, ampak izpisane geste, ki so mi dajale občutek ohranjanja misli. Od devetega leta sem pisala poezijo, pri dvanajstih letih pa je naša učiteljica slovenščine moje in sošolkino pisanje poslala na natečaj za literarno delavnico, ki jo je tedaj v Pionirskem domu ustanavljal Lojze Kovačič. S sošolko Danico sva bili v literarni delavnici najmlajši. Kovačičeva delavnica, ki sem se je udeleževala kot najstnica, je bila predvsem izjemno spodbudno ustvarjalno okolje, s katerim sem se v tistem obdobju povsem identificirala. Poleg Lojzeta smo sami komentirali pisanje drug drugega, občasno pa so bili tam tudi nastopi uveljavljenih pisateljev in pogovori z njimi, zlasti se spomnim Svetlane Makarovič, Gregorja Strniše, pa Tomaža Šalamuna, Vitomila Zupana in Edvarda Kocbeka. Tedaj sem veliko pisala in nekaj malega tudi objavljala. Toda s študijem filozofije je vame vdrl drugačen jezik, poleg tega mi tedanja, pretežno moška in precej mačistična literarna srenja ni bila blizu. Že od konca osnovne šole sem spremljala dogajanje v sodobni umetnosti in na alternativni sceni, kjer sem bila sprva opazovalka, kmalu pa sem o sodobni umetnosti začela pisati. Kratke proze sem se lotila v dvajsetih letih, vendar zaradi negotovosti in strahu nisem objavljala. Ko sem se kmalu zatem med pisanjem nenavadnega romana *Krst nad Triglavom* nekaj let soočala z boleznimi in smrtmi najbližjih, pa so omenjeni strahovi postali malenkost v primerjavi z grozo, ki jo lahko uprizori življenje. In odtlej sem sočasno pisala literaturo in umetnostne kritike ter novinarske tekste.

Pungeršič: Glede na vaše številne časopisne, revijalne in radijske intervjuje je očitno, da sprejemate tudi “promocijsko” plat pisateljstva. *Kronosova žetev*, ki je dobesedno žela bralska in uradna priznanja (nagrada Prešernovega sklada, kritiško sito in ožja nominacija za kresnika), je doživela izjemno medijsko pozornost.

Kumerdej: Že lani poleti sem se nameravala lotiti novega romana, a je *Kronosova žetev* še pred nagrado Prešernovega sklada in kritiškim sitom doživela izjemno medijsko pozornost, poleg tega sem imela občutek, da si tako zelo kompleksen roman zasluži moj medijski napor, pa četudi me ta izčrpa bistveno bolj od samega pisanja. Ko sem pred poletjem preverila, ali me je ideja za nov roman počakala, sem z veseljem ugotovila, da se je v tem času celo razbohotila, kar pomeni, da me spet čaka ogromno dela.

Pungeršič: Ko ravno omenjate vašo naslednjo knjigo. Nam lahko že zaprete kaj več o njej?

Kumerdej: Ker gre v tej fazi za zbiranje in zgoščanje vsebine ter iskanje jezikovnih ravni, o romanu ne govorim, da se omenjeno ne bi začelo pršiti.

Pungeršič: Za vami sta dve kratkoprozni zbirki, ki sta zastavljeni bolj intimno-psihološko, na drugi strani ste napisali dva romana, ki sta bolj družbena, secirata slovensko stvarnost – v dialogu z zgodovinskimi prelomnicami. Zdi se, kot bi namerno razbili stereotipe o značilno ženski (bolj psihološki) oziroma moški (bolj družbeno vpeti) pisavi. Kako gledate na taka predalčkanja v literaturi? Kaj vam pomeni, da ste avtorica in ne avtor?

Kumerdej: Seveda se identificiram s tem, da sem avtorica. Še konec prejšnjega stoletja so bile v slovenski literaturi avtorice zelo redke. Celo danes kdaj pa kdaj prileti idiotska ugotovitev, da so moški v umetnosti in znanosti bistveno boljši od kolegic, kar je podkrepljeno z množico pomembnih moških imen iz preteklosti. Ta statistika zanikuje dejstvo, da so univerze vrata ženskam odprle šele pred dobrim stoletjem in da so bila zatem potrebna desetletja, da so ženske zbrale pogum in začele vstopati v javnost, ter da se je morala družbena klima zelo spremeniti, da je tudi ženskam umetnost lahko postala poklic, pa čeprav se izkaže, da so umetnice glede honorarjev in producerske podpore praviloma v slabšem položaju od kolegov.

Verjetno sem netipična glede na predpostavke, o čem in kako naj bi pisala pisateljica, kar pa je vprašanje konstrukcije spola in s tem politično vprašanje. Tako kot ne obstaja moški homogeni subjekt, tudi ženski homogeni subjekt ne obstaja. To je tudi ena od tem moje literature, vključno s *Kronosovo žetvijo*, ki jo je mogoče brati kot sodobni filozofski roman, pa kot zgodovinski in tudi feministični roman, vendar to prepuščam bralcem.

Pungeršič: Kot pravite, roman lahko beremo tudi skozi feministično optiko, v njem nastopijo tudi emancipirane ženske, vendar znate biti do žensk tudi kritični.

Kumerdej: Večina izpostavljenih ženskih likov v romanu žene ljubezen do vednosti, pa najsi gre za intelektualno vednost pripadnic višjih, bolj izobraženih slojev, ali zdravilstvo, babištvo in zeliščarstvo med kmečkim prebivalstvom. Ženski glasovi, ki so staljeni v ljudstvu in ne nosijo individualne odgovornosti, pa niso prav nič boljši in manj surovi od moških glasov ljudstva. V romanu prikažem tudi nekaj moških likov, ki so spoštljivi do žensk in so kritični do preganjanja čarovništva, kot je bilo to pravno teološko utemeljeno v *Malleus maleficarum*. Vendar so to posamezniki, čarovnice so namreč preganjali tako katoliki kot luteranci, poleg tega so bili čarovniški pregoni večinoma v domeni posvetne oblasti. Ne zanima me poenostavljeno prikazovanje boja med spoloma, ampak patriarhalnih struktur, ki jih generirajo tako moški kot ženske. Prav zato posebno pozornost posvetim posameznicam in posameznikom, ki te strukture prepoznajo kot problematične in se jim nekateri tudi skušajo postaviti po robu.

Pungeršič: Če pri tem narediva most v sedanjost, kaj nam vzpostavitev Mire, ženskega odbora Slovenskega centra PEN, pove o družbenem in literarnosistemskem položaju sodobne slovenske avtorice?

Kumerdej: Nisem članica PEN-a in Mire, sem se pa spomladi z veseljem odzvala na povabilo predsednice Mire, Tanje Tuma, ki je ob 8. marcu pripravila tiskovno konferenco, na kateri so bile izpostavljene turške in kurdske pisateljice, ki so zaradi politične angažiranosti trenutno v zaporu oziroma so pogrešane. Druga tema pa je bil kurikulum v slovenskih šolah in umanjkanje tujih in zlasti domačih avtoric v učnih načrtih, učbenikih, kanonih, o čemer je govorila dr. Katja Mihurko Poniž. Te teme se mi zdijo pomembne, saj ne zadevajo le pisateljic, le žensk, ampak sodobne družbe

na sploh. V zadnjih letih so namreč tudi na zahodu na udaru temeljne človekove pravice, ki so bile trdo priborjene in so se do nedavno zdele že skoraj samoumevne.

Pungeršič: Tu lahko omeniva pozitiven premik, kajti ravno zbirka *Temna snov* je bila v šolskem letu 2017/18 izbrana za Cankarjevo tekmovanje v 1. in 2. letniku srednjih šol.

Kumerdej: Tega sem vsekakor vesela in upam, da bodo avtorice postale stalnica tako šolskih programov kot slovenskega literarnega kanona.

Pungeršič: Letos praznujete dvajsetletnico samozaposlenosti v kulturi. Kako zaznavate spremembe, ki sta jih tem času v slovenski družbi doživela umetnik "na svobodi" in njegova umetnost?

Kumerdej: Dolga leta sem imela status samozaposlene umetnostne kritičarke, kot stalna zunanja sodelavka sem sodelovala z Delovo Kulturo in Sobotno prilogo ter poleg pisanja kritik opravljala novinarsko delo. Četudi mi je bila konec devetdesetih let ponujena redna zaposlitev, je prav zaradi literarnega pisanja nisem sprejela in ta odločitev se mi zdi še zdaj pravilna, saj so se mi kmalu zatem začela odpirati gostovanja in rezidence v tujini, kar bi kot redno zaposlena težko usklajevala. S skrčenjem medijskega prostora tudi na Delu mi preostaja le še sodelovanje s Sobotno prilogo, kar zelo rada počnem, saj si teme s področja umetnosti in znanosti izbiram sama v dogovoru z urednikom Alijem Žerdinom. Ob tem se lotevam še drugih projektov, povezanih z uprizoritvenimi in intermedijskimi umetnostmi, vendar pa je situacija samozaposlenih še težja in bistveno bolj negotova, kot je bila v preteklosti.

Pungeršič: Kljub temu pa, presenetljivo, sami ne hitite z izdajanjem knjig. Mislim, da je Katarina Marinčič, ki prav tako ne hiti z izdajanjem, v enem od intervjujev izrazila razumevanje do avtorjev, ki morajo zavoljo podaljševanja statusa in preživetja med dobrimi deli kdaj objaviti tudi kaj manj kvalitetnega. Kako se sami soočate s tem "preživitvenim" pritiskom?

Kumerdej: Da bi izdala knjigo, ki bi bila narejena površno, s katero se ne bi mogla identificirati? Nikakor! Pri svojih kriterijih ne mislim popustiti. Vsebine, ki se jih lotevam, in temeljitost, ki je nujna v umetnosti, zahtevajo čas, in tega luksuza si tudi na račun skromnejšega načina življenja

ne bom pustila vzeti. Poznam svoje prioritete in vem, da v ustvarjalnosti najdem izjemen užitek.

Pungeršič: Trenutno doživljate mednarodni preboj. V Srbiji ste lani za *Temno snov*, ki je v prevodu Ane Ristović izšla v Beogradu, kot prva tuja avtorica prejeli srbsko in bosansko-hercegovsko nagrado Kočićevo pero, namenjeno pomembnim dosežkom v sodobni književnosti. *Kronosova žetev* se že prevaja v angleščino, nemščino in srbsščino. Koliko ste sami aktivni pri promociji svojih knjig v tujini? Kaj vam pomeni tuja publika, njen odziv?

Kumerdej: Svojo literaturo doživljam kot vmesnik med sabo in drugimi jezikovnimi ter kulturnimi prostori, ki se mi prek prevodov in odzivov nanje razpirajo in jih tako bolje razumem.

Zanimivo se mi zdi že to, kako me v različnih prostorih pozicionirajo, kar je vselej odvisno od tega, s katerega mesta te nekdo označuje. V Latinski Ameriki sem evropska in slovenska pisateljica, v Srbiji in Črni gori slovenska in hkrati zahodna avtorica, v Avstriji in Nemčiji jugovzhodna avtorica, v Španiji so me označili za srednjeevropsko pisateljico ... V Argentini in Mehiki mi je bilo zelo všeč, da so moje ime namesto Mojca izgovarjali Mohka. Ob izidu španskega prevoda *Temne snovi* sem na knjižnem sejmu v Guadalajari publiki povedala, da sem doma sicer Mojca, a da me čisto nič ne moti, če sem v Latinski Ameriki Mohka. Takšen simpatičen spodrseljaj sem namreč razumela kot izraz tega, da so me sprejeli in me nekako posvojili.

Vsakega prevoda se zelo razveselim. V zadnjih sedmih letih gre zasluga za moje prevode predvsem Renati Zamida, ki je bila do lani zaposlena na Beletrini. Tako je, *Kronosova žetev* bo novembra v angleškem prevodu Rawlyja Graua izšla pri londonski založbi Istros Books, do konca leta v prevodu Ane Ristović pri beograjski Geopoetiki, do leta 2019 pa pri hrvaški Frakturi in nemški založbi Wallstein. Za dogovarjanje o prevodih je potrebno poznavanje založništva in knjigotrštva in tega znanja sama nimam. Se pa z veseljem doma in v tujini odzovem na vabila in predstavitve, vendar ne vedno. V obdobjih intenzivnega pisanja ne grem nikamor, saj potrebujem kolikor je mogoče samotno, skoncentrirano okolje, ki bi ga velika medijska pozornost in pojavljanje razpršila. Tudi zato sem se že pred meseci odločila, da se po poletju kot pisateljica iz domače javnosti bolj ali manj umaknem.

Pungeršič: Je opisana mednarodna “angažiranost” založbe tudi razlog, da ste ji bili doslej zvesti?

Kumerdej: Zagotovo, tudi zato sem bila doslej pri Beletrini.

Pungeršič: Koliko pa v vas živi zavest, da ste slovenska avtorica?

Kumerdej: Nedvomno je to ena od mojih identitet. V slovenskem prostoru sem se osebno oblikovala, pišem v slovenskem jeziku, ki se mi zdi izvrsten, saj je v njem mogoče uporabiti nianse, ki v marsikaterem jeziku niso izvedljive. Prav zato mi je pomembno, da se mojih tekstov lotevajo odlični prevajalci, ki imajo občutek za ritem in so v prevajalstvu inovativni, podobno kot je to Ana Ristović, ki je tudi pesnica, in pa Rawley Grau, ki je zelo domiselna pri prevajanju besednih iger, ki jih v *Kronosovi žetvi* mrgoli. S prevajalci zelo rada sodelujem. S prevodom se odpre nov register, s čimer se tekst razširi, poleg tega se mi s prevodi moj lasten tekst potuji. Ko sem pred meseci začela pregledovati Rawleyjev angleški prevod, sem *Kronosovo žetev* dokončno spustila od sebe in odslej živi svoje avtonomno življenje, sama pa sem se lahko preselila v nove pisateljske svetove.

Nikakršnega kompleksa nimam, ker pišem v slovenščini, ki glede na to, da jo govori poltretji milijon ljudi, sploh ni tako zelo majhen jezik. Za vstop v druga jezikovna okolja ni bistvena velikost jezika, ampak vzpostavljena infrastruktura, katere pomemben člen so vrhunski prevajalci ter tudi od države podprt knjigotrški in promocijski sistem s profesionalnimi literarnimi posredniki.

Pungeršič: Jezik (tj. slovenščina) pa je za vašo ustvarjalno metodo tako in tako ključen, še pred njim pa ritem ...

Kumerdej: Ritem je izjemno pomemben, ritem se vzpostavi v zaumni, predpomenski fazi jezika, podobni tistim mojim vijugam iz ranega otroštva. Jezik doživljam kot živ organizem, ki mora imeti poleg miselnega tudi senzorični učinek. In šele ko odkrijem, “izumim” jezik, ki ustreza določeni temi, pa najsi bo to roman ali kratka zgodba, lahko začnem pisati, prej ne. To se včasih zgodi v trenutku, lahko pa traja tedne, mesece, leta celo.

Pungeršič: Omeniti morava še vaš zdaj že pregovorni inteligentni humor. Z njim se lahko lotite zelo težkih, kompleksnih tem, s čimer kar izstopate

od neke značilne slovenske pisave. Je tudi humor v vas od nekdaj ali ste si ga skozi življenje priborili?

Kumerdej: Humor je del moje strategije preživetja in mi omogoča, da situacije ugledam iz različnih zornih kotov, čeravno mi včasih tudi povsem presahne. Zanimivo lahko humor v literarno pisanje iztisnem tudi v zelo mračnih obdobjih. Prav zato umetnost doživljam kot tisto, kar me presega, kar seže prek mojih trenutnih doživljanj in stanj in s katero lahko proizvedem nekaj, kar je trajnejše od moje vsakodnevne spremenljivosti in minljivosti. Vendar humor ne v obliki cinizma, ampak ironije in samoironije! Lahko so cinični posamični liki, ne pa tudi sam tekst. Da me res poteši, mora biti humor inteligenten, sočen in večplasten, zato uporabljam tudi mnogo besednih iger. Mnogi klasiki, kot so na primer Dostojevski, Bulgakov, Henri Michaux, se mi zaradi večplastne pisave zdijo izjemno duhoviti.

Pungeršič: Osrednja tema letošnje Vilenice, na kateri ste leta 2006 prejeli kristal Vilenice za zgodbo *Pod gladino*, je namenjena vprašanju odnosa med literaturo in svetom, njunega medsebojnega vpliva, celo preoblikovanja. Vemo, da literatura danes več nima tolikšne družbene moči, kot jo je imela denimo nazadnje v času osamosvajanja, prehitevajo jo vsi mogoči mediji. Kakšno pa je vaše stališče glede moči (vaše) literature, njenega poslanstva?

Kumerdej: Ljudje še nikoli niso toliko pisali in brali, kot pišejo in berejo danes, pa čeprav večinoma vsakodnevna sporočila in komentarje na komunikacijskih napravah. Ampak literatura je intimen medij, v katerem se prvenstveno vzpostavi most med dvema svetovoma – bralčevim in avtorjevim. Sama sem se odločila za zelo naivno pozicijo – verjamem, da literatura lahko spreminja svetove, pa četudi posamične. Veliko knjig in drugih zvrsti umetnosti ter popularne kulture je meni razprlo pogled in mi v določeni meri tudi spremenilo življenje. In zelo me veseli, kadar slišim, da to uspeva tudi meni, da lahko s svojim pisanjem razpiram pomembne vsebine in jih artikuliram tako, da bralcu prinesejo s humorjem prežet estetski užitek, ki se mi zdi eden najvznemirljivejših užitkov – da torej ustvarjam in živim na žlahtnem in vitalnem kontinuumu umetnosti.